

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.625

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2022.11>

В. В. Нордіо

orcid.org/0000-0002-0385-7718*аспірант кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права
Національної академії управління*КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ
НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ (СТАТТЯ 164 КК УКРАЇНИ) VS НЕДОЛІКИ У РОБОТІ ВИКОНАВЦІВ

Постановка проблеми. У статті 164 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачається кримінальна відповідальність за злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні. Вказана норма передбачена як форма кримінально-правового реагування на невиконання конституційного обов'язку, передбаченого ст. 51 Конституції України, відповідно до якого батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Водночас застосування відповідної статті на практиці може бути ускладнено різноманітними недоліками у діяльності державних чи приватних виконавців (далі – виконавців), як-то їх бездіяльність та неналежна реалізація правового статусу відповідно до Закону України від 02.06.2016 № 1404-VIII «Про виконавче провадження». Відтак виникає питання: «Чи може обумовлюватися кримінальна відповідальність за ст. 164 КК такими недоліками у діяльності виконавців?».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У теорії кримінального права України проблема доктринального дослідження проблеми ухилення від сплати аліментів на утримання дітей була предметом самостійного наукового вивчення. Зокрема, йдеться про дисертації Л. В. Дорош (м. Харків, 1982 р.) [1], О. І. Белової (м. Київ, 2006 р.) [2], С. М. Морозюка (м. Київ, 2012 р.) [3], І. В. Семенової (м. Харків, 2015 р.) [4] та О. О. Сокол (м. Запоріжжя, 2017) [5].

Окрім комплексних досліджень проблема кримінальної відповідальності за ст. 164 КК вивчалася у наукових працях П. П. Андрушка, А. М. Бабенка, Н. В. Волкової, Д. П. Євтеєвої, О. О. Дудорова, І. О. Зінченко, С. Я. Лихової, М. І. Мельника, О. М. Тичини та інших.

Проте, як свідчить аналіз наукових публікацій указаних науковців, проблема впливу недоліків у діяльності виконавців на підставу кримінальної відповідальності за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей у них не піднімалася. Хоча,

як вбачається, під час виконання рішення суду про сплату аліментів на утримання дітей можуть мати місце певні недоліки у діяльності виконавців, що може зумовити різні підходи у судовій практиці стосовно того, чи впливають такі недоліки на підставу кримінальної відповідальності за ст. 164 КК.

Мета статті полягає у тому, щоб виявити, чи впливають недоліки у діяльності виконавців на підставу кримінальної відповідальності за ст. 164 КК.

Виклад основного матеріалу. Однією з причин, що призводить до порушення прав сторін виконавчого провадження, Т. П. Качан називає використання не в повному обсязі визначених законом прав виконавцем (невчасне винесення процесуальних документів, непроведення перевірки майнового стану за місцем проживання боржника, неповідомлення роботодавців боржника про порушення останнім законодавства про виконавче провадження, невилучення арештованого майна та порушення процедури його реалізації, нездійснення заходів для притягнення боржника до відповідальності згідно з чинним законодавством тощо [6, с. 64].

Таке порушення прав сторін виконавчого провадження є особливо чутливим у сфері виконання рішень судів зі стягнення з боржника аліментів на утримання дітей. Адже будь-які зволікання зі стягненням коштів на утримання дітей впливає на їх матеріальне забезпечення та ставить під загрозу їх фізичний, психічний та соціальний розвиток. Як вдало зазначає Д. П. Євтеєва, «проблеми дітей у правовій демократичній соціальній державі завжди мають перебувати в центрі її уваги. Піклування про них є внеском у розвиток морально здорового суспільства, ігнорування ж проблем дітей, бездіяльність або пасивність у їх вирішенні програмує суспільство, без усяких перебільшень, на самознищення в майбутньому» [7, с. 117].

Введення в Україні воєнного стану, що мало місце одразу ж після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України

24.02.2022 вплинуло на перебіг виконавчих проваджень. Водночас введення в Україні воєнного стану жодним чином не вплинуло на виконавчі провадження зі стягнення аліментів. Так, Законом України від 15.03.2022 № 2129-IX «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження»" розділ XIII Закону України від 02.06.2016 № 1404-VIII «Про виконавче провадження» було доповнено новим пунктом 10-2, в якому, серед іншого, зазначено, що Тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни російської федерації). Тобто, держава визнає, що навіть під час дії воєнного стану право на отримання аліментів на користь дітей не може бути порушеним та у будь-якому випадку гарантується державою.

З аналізу судової практики вбачається, що окремими судами недоліки в діяльності виконавців враховуються певними судами для обґрунтування висновку про визнання невинуватим особи, яка обвинувачувалася органом досудового розслідування у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 164 КК.

Так, вироком Волноваського районного суду Донецької області від 23.12.2016 ОСОБА_1 визнано невинуватим у пред'явленому обвинуваченні, передбаченому ч. 1 ст. 164 КК, і виправдано у зв'язку з відсутністю в його діях складу кримінального правопорушення, а кримінальне провадження закрито. ОСОБА_1 обвинувачувався в тому, що згідно з рішенням місцевого суду він був зобов'язаний сплачувати аліменти на утримання двох доньок. Однак ОСОБА_1, будучи працездатною особою та неодноразово попередженим про кримінальну відповідальність за ст. 164 КК, у період з липня 2015 р. до 04.04.2016 ухилявся від сплати встановлених рішенням суду аліментів. Так, за вказаний період він злісно ухилявся від сплати встановлених рішенням суду аліментів, іншої матеріальної допомоги донькам не надавав, умисно не працевлаштовувався, що призвело до утворення заборгованості станом на 04.04.2016 у сумі 36 161 грн 24 коп. Мотивуючи таке рішення, місцевий суд, зокрема, вказав, що стороною обвинувачення не надано доказів, які б свідчили про вчинення будь-яких виконавчих дій державним виконавцем, спрямованих на стягнення аліментів із заробітної плати обвинуваченого в інкримінований період з липня 2015 р. до 04.04.2016 [8]. Ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 15.05.2017 було залишено без задоволення апеляційну скаргу прокурора, який просив скасувати вирок суду першої інстанції [9].

Схоже рішення ухвалювалося Синельниківським міськрайонним судом Дніпропетровської області від 25.02.2021 [10], яке було залишено в силі ухвалою Дніпровського апеляційного суду від 04.11.2021 [11]. У цьому вирокі рішення про визнання ОСОБА_1 невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 164 КК, обґрунтовується недоліками в роботі державного виконавця. У цьому вирокі зазначається, що надані стороною обвинувачення докази не містять підписів обвинуваченого у документах виконавчого провадження, відсутні відомості про фактичне відправлення таких документів поштою, виклики адресувалися на невірну адресу проживання боржника, відсутні відомості про попередження боржника щодо кримінальної відповідальності за ст. 164 КК [10].

Водночас вироком Дніпропетровського районного суду від 28.09.2020 за схожих обставин ОСОБА_1 була визнана винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 164 КК. Як вказано у ньому, доводи захисника про тривале неналежне виконання державними виконавцями обов'язків по контролю сплати аліментів, не свідчить на користь обвинуваченого, який був обізнаний про свої обов'язки сплачувати аліменти, але протягом тривалого часу не виконував їх, що свідчить про злісність ухилення від аліментних зобов'язань Дніпропетровської області [12]. Вказаний вирок було змінено ухвалою Дніпровського апеляційного суду від 10.12.2020 у частині змінити періоду скоєння кримінального правопорушення та суми заборгованості за аліментами. Що стосується визнання винуватим ОСОБА_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 164 КК, то це залишилося незмінним [13].

У всіх випадках, що наводилися вище, рішення судів першої та апеляційної інстанцій було оскаржено у касаційному порядку. Як убачається з аналізу постанов Верховного Суду від 24.07.2018, від 15.11.2022 та від 19.08.2021, у них суд касаційної інстанції дійшов єдиного висновку, що злісне невиконання особою свого обов'язку зі сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей не може виправдовуватися недоліками у роботі державних виконавців [14–16].

Вважаємо саме такий підхід правильним, який ґрунтується на правовій природі обов'язку батьків утримувати своїх дітей, а також на трактуванні поняття злісного ухилення від сплати аліментів, що наводиться у примітці ст. 164 КК.

Так, на думку О. А. Шершньової, правова природа зобов'язання з утримання батьками дітей характеризується тим, що такий обов'язок є відносним через конкретизований склад суб'єктів, а самі зобов'язання батьків з утримання дітей є аліментними зобов'язаннями першої черги,

відносини з утримання батьками дітей є імперативними, оскільки зміст аліментних відносин чітко визначений законом і не може змінюватися угодою сторін, зобов'язання з утримання є взаємними та безоплатними [17, с. 28–32]. Тобто, батьки зобов'язані утримувати дітей загалом та нести аліментні зобов'язання зокрема, з огляду на те, що такий обов'язок виникає у зв'язку з походженням дитини від батька / батьків, в яких виникає обов'язок зі сплати аліментів, яке не оскаржене у встановленому законом порядку. Тобто, на нашу думку, щодо того з батьків, який зобов'язаний сплачувати аліменти на користь своїх дітей, існує презумпція того, що він знає про свій обов'язок утримувати дитину, однак усвідомлено нехтує ним та ухиляється від сплати аліментів.

Окрім того, у примітці до ст. 164 КК міститься тлумачення того, що слід розуміти під злісним ухиленням від сплати аліментів. Це будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця, приватного виконавця тощо), які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за три місяці відповідних платежів.

Тобто, для кваліфікації за ст. 164 КК слід ураховувати виключно дії боржника, які підпадають під поняття злісного ухилення від сплати аліментів, що наводилася вище. Будь-яка неналежна поведінка інших осіб, зокрема виконавців, а також представників підприємства, установи чи організації, на якому працює боржник, у жодному разі не може виключати кримінальної відповідальності за ст. 164 КК.

Висновки. Підводячи підсумки дослідження, доходимо висновку, що з огляду на правову природу обов'язку батьків утримувати своїх дітей, а також з урахуванням поняття «злісне ухилення від сплати аліментів», недоліки у роботі виконавців (державних або приватних), допущених у виконавчому провадженні з аліментних зобов'язань не може виправдовувати злісне невиконання особою обов'язку зі сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей та не виключає кримінальну відповідальність за ст. 164 КК.

Література

1. Дорош Л. В. Уголовная ответственность за злостное уклонение от платежа алиментов на содержание детей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Харьк. юрид. ин-т им. Ф. Э. Дзержинского. Харьков, 1982. 18 с.
2. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика злочинів проти сім'ї та неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Ін-т держави і права

ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2006. 184 с.

3. Морозюк С. М. Кримінально-правова характеристика злочинів проти інтересів сім'ї та підопічних (ст. ст. 164–169 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2012. 205 с.

4. Семенов І. В. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей або від сплати коштів на утримання непрацевдатних батьків: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2015. 215 с.

5. Сокол О. О. Кримінологічна характеристика та запобігання ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацевдатних батьків: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Класичн. приватн. ун-т. Запоріжжя, 2017. 199 с.

6. Качан Т. П. Причини порушення прав сторін виконавчого провадження та оскарження рішень, дій та бездіяльності державних виконавців. *Актуальні питання реформування правової системи України*: зб. наук. ст. за матеріалами XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 13–14 черв. 2014 р.) / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк: ВежаДрук, 2014. С. 63–66.

7. Євтеєва Д. П. Про деякі питання застосування норми щодо ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1 (8). С. 117–131.

8. Вирок Волноваського районного суду Донецької області від 23.12.2016 у справі № 221/2222/16-к (провадження № 1-кп/221/260/2016). URL: <https://cutt.ly/005SoAw> (дата зверн. 15.12.2022).

9. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 15.05.2017 у справі № 221/2222/16-к (провадження № 11-кп/775/146/2017). URL: <https://cutt.ly/E05SumP> (дата зверн. 15.12.2022).

10. Вирок Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 25.02.2021 у справі № 191/4386/19 (провадження № 1-кп/191/376/19). URL: <https://cutt.ly/H05StIq> (дата зверн. 15.12.2022).

11. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 04.11.2021 у справі № 191/4386/19 (провадження № 11-кп/803/1348/21). URL: <https://cutt.ly/b05Sw7C> (дата зверн. 15.12.2022).

12. Вирок Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 28.09.2020 у справі № 175/3922/19 (провадження № 1-кп/175/187/19). URL: <https://cutt.ly/m05A61m> (дата зверн. 15.12.2022).

13. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 10.12.2020 у справі № 175/3922/19 (провадження № 11-кп/803/3470/20). <https://cutt.ly/H05A49k> (дата зверн. 15.12.2022).

14. Постанова Верховного Суду від 24.07.2018 у справі № 221/2222/16-к. URL: <https://cutt.ly/705A3p5> (дата зверн. 15.12.2022).

15. Постанова Верховного Суду від 15.11.2022 у справі № 191/4386/19 (провадження № 51-462км22). URL: <https://cutt.ly/F05A1Wq> (дата зверн. 15.12.2022).

16. Постанова Верховного Суду від 19.08.2021 у справі № 175/3922/19 (провадження № 51-352км21). URL: <https://cutt.ly/D05AC5K> (дата зверн. 15.12.2022).

17. Шершеньова О. А. Обов'язок батьків по утриманню дітей в міжнародному приватному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2014. 229 с.

Анотація

Нордіо В. В. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (стаття 164 КК України) VS недоліки в роботі виконавців. – Стаття.

У статті розглянуто випадки, чи впливають недоліки у роботі виконавців (державних та приватних), у тому числі їх бездіяльність у виконавчому провадженні з аліментних зобов'язань на притягнення осіб (боржників) до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні (стаття 164 Кримінального кодексу України). Однією з причин, що призводить до порушення прав сторін виконавчого провадження, є використання не в повному обсязі визначених законом прав виконавцем (невчасне винесення процесуальних документів, непроведення перевірки майнового стану за місцем проживання боржника, неповідомлення роботодавців боржника про порушення останнім законодавства про виконавче провадження, невилучення арештованого майна та порушення процедури його реалізації, нездійснення заходів для притягнення боржника до відповідальності згідно з чинним законодавством тощо).

Виявлено різну судову практику на рівні судів першої та апеляційної інстанції стосовно того, чи впливають недоліки у роботі виконавців (державних та приватних) на підставу кримінальної відповідальності за статтею 164 Кримінального кодексу України. Водночас констатовано, що Верховний Суд дотримується єдиного підходу та сформулював правову позицію, спрямовану на забезпечення єдності судової практики, відповідно до якої злісне невиконання особою свого обов'язку зі сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей не може виправдовуватися недоліками у роботі виконавців.

З урахуванням правової природи обов'язку батьків з утримання дітей, а також на підставі поняття «злісне ухилення від сплати аліментів», що розкривається у примітці до статті 164 Кримінального кодексу України, зроблено висновок, що для кваліфікації за статтею 164 Кримінального кодексу України слід ураховувати виключно дії боржника, які підпадають під поняття злісного ухилення від сплати аліментів. Будь-яка неналежна поведінка інших осіб, зокрема виконавців, а також представників підприємства, установи чи організації, на якому працює боржник, у жодному разі не може виключати кримінальної відповідальності за вказаною статтею. Відтак недоліки у роботі виконавців, допущених у виконавчому провадженні з аліментних зобов'язань не може виправдовувати злісне невиконання особою обов'язку зі сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей та не виключає кримінальну відповідальність за ст. 164 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: аліменти, дитина, злісне ухилення, виконавець (державний або приватний), недоліки у діяльності, бездіяльність, кримінальна відповідальність.

Summary

Nordio V. V. Criminal liability for evading payment of alimony for child maintenance (Article 164 of the Criminal Code of Ukraine) VS shortcomings in the work of executors. – Article.

The article examines the cases of whether shortcomings in the work of executors (public and private), including their inaction in enforcement proceedings for alimony obligations, influence the prosecution of persons (debtors) for malicious evasion of the payment of maintenance funds established by a court decision children (alimony), as well as malicious evasion of parents from supporting minor or disabled children dependent on them (Art. 164 of the Criminal Code of Ukraine). One of the reasons that leads to the violation of the rights of the parties to the enforcement proceedings is the use by the executor of the rights defined by the law not to the full extent (untimely submission of procedural documents, failure to check the property status at the debtor's place of residence, failure to notify the debtor's employers of the latter's violation of the legislation on enforcement proceedings, failure to withdraw seized property and violation of the procedure for its realization, failure to take measures to bring the debtor to justice in accordance with current legislation, etc).

Different judicial practice at the level of courts of first instance and appellate instance was revealed regarding whether shortcomings in the work of executors (state and private) affect the basis of criminal liability under Article 164 of the Criminal Code of Ukraine. At the same time, it was established that the Supreme Court adheres to a unified approach and formulated a legal position aimed at ensuring the unity of judicial practice, according to which malicious non-fulfillment by a person of his obligation to pay child maintenance funds established by a court decision cannot be justified by shortcomings in the work of executors.

Taking into account the legal nature of the obligation of parents to support children, as well as on the basis of the concept of «malicious evasion of the payment of alimony», which is disclosed in the note to Art. 164 of the Criminal Code of Ukraine, it was concluded that for the qualification under Art. 164 of the Criminal Code of Ukraine, it should be taken into account only actions of the debtor that fall under the concept of malicious evasion of alimony payments. Any improper behavior of other persons, executors, as well as representatives of the enterprise, institution or organization where the debtor works, cannot in any case exclude criminal liability under the specified article. Therefore, deficiencies in the work of executors admitted in enforcement proceedings for alimony obligations cannot justify a person's malicious non-fulfillment of the obligation to pay child maintenance funds established by a court decision and does not exclude criminal liability under Art. 164 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: alimony, child, malicious evasion, executor (public or private), deficiencies in activity, inaction, criminal liability.